

Barbara Sas

Christine de Pisan.

Pierwsza feministka, która ogłosiła swoje veto w obronie kobiet

W XIV wieku kiedy nikt jeszcze głośno nie wypowiadał się o prawach kobiet, kiedy nie istniał ruch społeczno-polityczny, dziś dobrze nam znany jako feminizm, Christine de Pisan nie tylko o nich mówiła, lecz także pisała. Bez jej głosu na pewno nie byłoby ogłoszonej we Francji w roku 1791 *Deklaracji praw kobiet i obywateli*. Deklaracja zwracała uwagę na potrzebę rozwiązania problemu społecznej i prawnej nierówności płci (treść była niejako konsekwencją trwającej od 1789 roku rewolucji francuskiej).

Niestety pomimo jej ogłoszenia postulaty w niej zawarte nie zostały zrealizowane. Niemniej poczyniono krok, krok, w którym nie tylko powiedziano o prawach kobiet, lecz także zapisano konkretne propozycje. Bez Christine de Pisan nie wiadomo, czy nie Emmeline Pankhurst, założyłaby w 1903 r. Społeczno-Polityczną Unię Kobiet. To w wyniku ich działalności w 1918 roku w Anglii kobiety otrzymały *limita potestas* (ograniczone prawo wyborcze) - pełnię praw wyborczych (*plena potestas*) uzyskały dopiero dziesięć lat później, w roku 1928.

Aktywistki i ich działania dają o sobie znać raz po raz, zmuszając współczesne pokolenie do określenia stanowiska wobec twórców, a raczej twórczyń, tej formacji w każdej dziedzinie życia społecznego czy politycznego.

Kim była pierwsza feministka i zarazem pierwsza *bizneswoman*?

Christine de Pisan była z pochodzenia Włoszką, urodziła się w 1364 roku w Wenecji w mieście kupców i potężnych dożów¹. Jej ojciec Tommaso de Benvenuto, pochodził z wioski Pizzano koło Bolonii. O matce niewiele wiadomo, niestety, jak to zwykle bywa, źródła milczą na jej temat. Ojciec Christine był jednym z przedstawicieli Rady Republiki Weneckiej, a zatem był osobą nie tylko zamożną, lecz także wpływową okoliczności zmusiły go do opuszczenia Wenecji, za „nową” ojczyznę obrał Francję².

Na dworze króla Karola V Walezjusza³ pełnił funkcję astrologa i medyka. Stanowisko to wiązało się z wysokim uposażeniem. Możliwości finansowe doktora Benvenuto umożliwiły jego córce

¹ Republika Wenecka (VIII w. – 1797 r.), była republiką kupiecką. Główne jej założenia oparte były na ustroju republikańskim. Stąd obok nazwy Wenecja dodano wyraz republika dla podkreślenia ustroju i roli systemu politycznego.

Doża Wenecji - był najwyższym urzędnikiem w Republice Weneckiej (pełnił niejako funkcję głównego wodza). Wybierany dożywotnio przez Kolegium Elektorów, które z kolei było wybierane przez 480 osobową Radę. W skład Rady wchodził przedstawiciele bogatych rodów patrycjuszowskich. To oni dzierżyli faktyczną władzę. Monopol znaczenie i wpływ Rady określa się mianem oligarchii kupieckiej.

² Wiek XIV dla Republiki Weneckiej, to okres wojen (od 1340 r.) z Genuą i jej sprzymierzonymi. Przyczyną konfliktu była walka o prymat w handlu śródziemnomorskim. Wojna toczyła się ze zmiennym torami dla obu stron. Ostatecznie w 1381 r. zwyciężyła Wenecja.

³ Karol V Mądry (1338-1380), król Francji (1364-1380).

Charles V Le Sage. Fils de Jean II le Bon et de Bonne de Luxembourg.

Syn Karola V Mądrego-Karol VI zwany Szalonym (1368-1422), król Francji (1380-1422). Podczas podróży do Orleanu w 1392 roku Karol VI zapadł niespodziewanie na chorobę psychiczną, której kres nastąpił wraz ze śmiercią władcy. Uważał, że jest zrobiony ze szkła i nie wolno go dotykać. Co nie przeszkadzało mu w posiadaniu dość licznego potomstwa.

otrzymanie solidnego wykształcenia, które na przełomie XIV/XV stanowiło swoiste nowatorstwo. Na drodze swej edukacji nie tylko poznawała „tajniki” prowadzenia gospodarstwa domowego, lecz także uczyła się retoryki – dziedziny zastrzeżonej wyłącznie dla mężczyzn.

Zgodnie z panującą podówczas tradycją w wieku 15 lat została wydana za mąż. Została żoną notariusza i sekretarza królewskiego 24-letniego Etienne’a de Castel. Ze związku tego zrodziło się troje dzieci: dwóch synów i córka. Okres stabilizacji i spokoju powoli zaczynał odchodzić w przeszłość. Zbliżały się trudne czasy, które na zawsze zmieniają jej życie, spowodują, że zapisze się na kartach historii jako pierwsza niezależna kobieta interesu i pierwsza, która napisze rozprawę na temat praw kobiet.

W 1388 roku umiera jej ojciec, dwa lata później, w 1390, mąż. Nie znajduje oparcia w swoich braciach, a należne pieniądze po zmarłym mężu nie zostają jej wypłacone. Pozostaje z długami po mężu, bez dochodów i bez grosza przy duszy. Ma na utrzymaniu siebie i trójkę dzieci. Zaczyna pracować na własny rachunek. Wykorzystuje w tym celu zdobyte wcześniej wykształcenie, które zawdzięczała ojcu i po części mężowi, kanceliście i notariuszowi, który uczył ją stylistyki. Zaczyna pisać ballady, które cieszyły się sporym wzięciem i uznaniem. Organizuje skryptorium, w którym pod jej zarządem przepisywano początkowo dzieła jej autorstwa, następnie dzieła innych. Pisze na zamówienie bogatych klientów.

Prowadzenie własnego skryptorium w XV wieku stanowiło nie tylko *novum*, ale było wbrew obiegowej opinii, że piśmienne kobiety w dodatku inteligentne i wykształcone opętane są przez złe moce. Należy podkreślić, że w tym okresie w Europie płoną stosy kobiet oskarżonych o czary i herezje. Żadna nie wychodzi cała z próby ognia i wody⁴. Zatem działalność Christine de Pisan była narażona nie tylko na konfiskatę mienia, ale ze względu na czynny udział w życiu literackim i społecznym na represje. Odnosi się wrażenie, że mimo świadomości zagrożenia nie przejmując się, dalej pisze i wydaje prace w swoim skryptorium (a może wiedząc o zagrożeniu wolą odsunąć tę myśl na plan dalszy, gdyż priorytetem było zapewnienie sobie i swoim dzieciom utrzymania).

Moralisci, ludzie Kościoła żądali od kobiet przede wszystkim posłuszeństwa, skromności, powściągliwości, przeczności. Ich główną troską skierowaną wobec kobiet było jak najbardziej udoskonalenie metody edukacyjnej, by odpowiednio i wyłącznie rozwijać te cechy.

Christine nie pozostawała obojętna na los kobiet. Swój głos w ich obronie zawarła w dwóch dziełach *Le Trésor de la cité des dames* (Skarb Miasta Kobiet – dzieło to opublikowane zostało po śmierci autorki w roku 1497) oraz w *Le livre de la cité des dames* (Księga o Mieście Kobiet). W dziełach tych opisała zamek-schronisko, w którym kobiety chronią się przed niesprawiedliwym światem męskim. Ich pocieszenie stanowią życiorysy mądrych niewiast, ich poprzedniczek, spisanych przez Pisan na podstawie Pisma świętego oraz pracy Boccaccia *De clarin mulieribus*.

Christine de Pisan dokonała opisu i wylczeń uprzedzeń oraz nagannych zachowań mężczyzn wobec kobiet, były nimi m. in. Cudzołóstwo, złośliwość, głupota, gadatliwość, emocjonalność, czy niewiedza. Pisan, broniąc kobiet, nie bała się stanąć w obronie żony Sokratesa – Ksantypy, czy

Charles VI. Fils de Charles V et de Jeanne de Bourbon.

⁴ Polowanie na czarownice trwało od XIV-XVIII wieku. Apogeum przypada na wiek XV, w którym papież Mikołaj V w liście do Hudenesa Lenoira (Wielkiego Inkwizytora Francji), przekazał inkwizycji prawo do zajmowania się wszystkimi przypadkami „sprzecznymi” z obowiązującą nauką Kościoła. Najcięższym z nich było oskarżenie o herezję, które karano spalaniem na stosie oskarżonej/oskarżonego.

W 906 roku powstał dokument *Canon Episcopi*, w którym stwierdzono, że osoba oskarżona o herezję ma otrzymać jedynie karę chłosty. W dokumencie tym nie było mowy o karze śmierci. Zatem wiek XV rozszerzył zakres kar włączając do niego pozbawienie życia.

mistycznej królowej Asyrii-Semiramidy. Dowodziła, że oskarżenia mężczyzn wobec kobiet służą wyłącznie utrwaleniu różnicy społecznej w tym w ograniczeniu praw kobiet.

W wyniku powszechnie przyjętego stereotypu kobietom nie dano rozwijać się intelektualnie. Poetka twierdziła, że wystarczyłoby posłać dziewczynki do szkół, aby rozwinąć u nich inteligencję taką samą jak u chłopców, ich rówieśników.

W swoich rewolucyjnych rozważaniach – przypomnijmy z początku XV wieku – posłała zdecydowanie dalej. Domagała się równości dla kobiet i dopuszczenia ich do sprawowania władzy. Pisze dzieło epistolarne, którego adresatką była Małgorzata z Burgundii. W treści dzieła nawiązuje do współsprawowania władzy przez księżną.

Dowodzi w nim, że to nie cel uświęca środki, ale roztropność, sprawiedliwość i uczciwość. Radzi, by księżna przyjęła postawę nie pasywną, ale aktywną. Pisze: *dobra księżna będzie wiedzieć, że zaszczyty zazwyczaj wbijają w pychę, więc choć godność jej stanowiska wymaga, by lud oddawał jej cześć, nie będzie odczuwała żadnej osobistej przyjemności z tego powodu*. Twierdzi, że budowanie iluzyjnego wizerunku prowadzi donikąd. Mocną stroną kobiecej formy rządów jest estyma: *gdy poddani dostrzegą, że ich Pani pełna jest litości, dobroci i miłosierdzia, będą więc przychodzić do niej z wielką pokorą błagać, by reprezentowała ich w obliczu księcia*.

Dobra księżna według Pisan umie nie tylko wysłuchać i pouczać poddanych, ale również wpływać na decyzje męża. Władczyni nie powinna szukać mściwego odwetu na swoich wrogach, ale nade wszystko zapobiegać wojnie. Mściwość – tę skłonność kobiet Christine uznaje za największą wadę kobiet.

Christine de Pisan uważa, że najcenniejszą umiejętnością powinna być mediacja. Księżna, moderatorka, może uzmysłowić wiele decydującym na dworach: *nie ma większego dobra na ziemi, jak dobra i mądra księżna, czy wielka dama. Szczęśliwy kraj, który taka posiada*.

Pisan dawała wskazówki dotyczące nie tyle gry politycznej, jak to uczynił wiele lat później Machiaveli w *Księżciu* (1532)⁵, ale uczyła sztuki manipulacji. W jednym z fragmentów swojego dzieła pisze następującą tezę: *jeśli przemówisz do niego (tzn. do księcia) szorstko, nic nie wskórasz*. Mieczem w rękę księżnej powinna być stanowczość i konsekwencja. Musi wszakże przestrzegać ważkiej, ale istotnej zasady: *est modus in rebus/ sunt certi denique fines* (we wszystkich rzeczach jest miara, są granice, których przekraczać nie należy)⁶.

W dziele epistolarnym uderza głównie pochwała samodzielności kobiet. Na dwadzieścia rozdziałów tylko trzy poruszają rolę i znaczenie macierzyństwa. W miejsce słodkiej, uległej „anielic” poświęcającej się głównie dzieciom i dbającej o dobro męzowskie, pojawia się kobieta samodzielna, wyzwolona spod władzy ojca i następnie męża. Kobieta aktywna, budująca swój autorytet, która nie zawaha się w tym celu użyć mocnego oręża manipulacji.

Nie wiadomo, jaki wpływ wywarły na kobiety teksty Pisan, choć kolejny wiek, XVI, to w historii okres wielkich osobowości kobiecych.

W obawie przed wzrastającą siłą, a raczej samodzielnością kobiet, mężczyźni zdołali na jakiś czas powstrzymać falę feminizmu. Przejaw strachu przed rządami kobiet dał wyraz w swoim traktacie opublikowanym w 1586 r. Jean Bodin, który dowodził, że miejsce kobiet jest na marginesie życia

⁵ Niccolo di Bernardo di Machiavelli (1469-1527) – włoski filozof, humanista, teoretyk polityczny, urzędnik Republiki Florencji. *Książę/Prince* – polityczny traktat, który w wersji drukowanej, jako jedna zwarta całość ukazał się 5 lat po śmierci autora w 1532 r. Druku dzieło dokonano za zgodą Medici – papieża Klemensa VII.

⁶ Horacy, *Satyry*, 1,1, 106.

społecznego: *należy je trzymać z dala od wszelkich urzędów, miejsc, gdzie podejmuje się decyzje, sądów, zebrań publicznych oraz rad, po to, aby zajmowały się wyłącznie sprawami kobiecymi i domowymi*⁷. W całej Europie, twierdził, kobiety należy wykluczyć ze sprawowania władzy. Starano się udowodnić, iż są niedoskonałe intelektualnie, moralnie i psychicznie. Tylko mężczyźni powinni sprawować władzę i wyłącznie oni są pełnoprawnymi obywatelami państwa.

W 1593 roku parlament francuski zakazał sprawowania kobietom jakichkolwiek funkcji w państwie. Nawet urodzenie królewskie nie dawało tych samych praw kobietom, które posiadali mężczyźni.

Prawo salickie – powstałe na mocy pradawnego zakazu za czasów Faramonda, mitycznego władcy Franków – zakazywało dziedziczenia praw do tronu. Wyłącznie król posiadał władzę, królowa miała jedynie status żony. Prawo to zostało usankcjonowane w XIV/XV wieku. Należy zwrócić uwagę, że wykluczenie kobiet z praw do tronu odbyło się na drodze podstępnej, zaspakajając męskie ambicje i żądze władzy, szczególnie Filipa V⁸ i Karola IV⁹. Niestety maszyny raz poruszonej nie można już było zatrzymać. Mimo to, że we Francji prawo salickie nie zezwalało kobietom na dziedziczenie tronu, odegrały one istotną rolę w czasach Walezjuszy.

Christine na własnej skórze odczuła niedostatki bycia kobietą. W 1405 roku w *Livre de la Mutacion de Fortune* pisała: *Boże, dlaczego nie kazałeś mi przyjść na świat, jako mężczyzna, abym mogła danymi mi darami lepiej Tobie służyć, aby nigdy się nie myliła i bym w ogóle była tak doskonała, jak męski mężczyzna*. U podłożu tych słów widać zwątpienie w siłę i charakter kobiety. Sądziła, że odporność i siła psychiczna to cechy wyłącznie męskie.

Sprzymierzeńcem Pisan w jej walce o równość praw był biskup Jean Gerson, który określał ją, jako *virilis femina*, czyli męską kobietą. Zatem jako kobieta i jako pisarka została zaakceptowana przez świat męski. Co nie oznacza, że z jej poglądami się zgadzano, czy je propagowano.

Ostatnim odważnym akordem pod koniec jej życia było wydanie dzieła w obronie Joanny d'Arc. Świat męski podziwiał odwagę i męstwo młodej Joanny, hołubił ją, jednak w chwili ostatecznej próby obrony jej przed Inkwizycją i oskarżeniem o herezję – mężczyźni zamilkli, żaden z nich nie stanął w jej obronie¹⁰.

Obronę Joanny d'Arc napisała Pisan, dając tym samym wyraz niezłomnej odwagi wobec Kościoła i Wielkiej Inkwizycji.

Christine zmarła około 1434 roku. Dokładna data jej śmierci nie jest znana. Pewne jest natomiast to, że jako pierwsza kobieta nie bała się głośno mówić i pisać o prawach kobiet. W czasach, gdy naruszenie obowiązującego tabu groziło inkwizycją i stosem.

Los Christine de Pisan, chociaż spektakularny nie był jednostkowy. Stanowi próbkę poczynań kobiet w drodze do równouprawnienia w życiu społeczno-polityczno-kulturalnym.

⁷ J. Bodin, *De Republica libri sex*, J. Du Puys, Parissii 1586, cap. VIII, *De oridinibus civum*, s. 365.

⁸ Philippe V 2ème fils de Philippe IV le Bel, et de Jeanne de Navarre (1293-1322).

⁹ Charles IV Le Bel 3ème fils de Philippe IV le Bel et de Jeanne de Navarre dernir des Capétiens directs (1294-1328).

¹⁰ Joanna d'Arc – stracona na stosie 30 maja 1431 roku (w wieku dziewiętnastu lat). Dwadzieścia cztery lata od tego wydarzenia papież Klemens VIII dokonał rewizji decyzji sądu kościelnego. Została uniewinniona i uznana za męczennicę. Beatyfikowana w 1909 r., kanonizowana w roku 1920. Patronka Francji i Świętego Kościoła Katolickiego.

